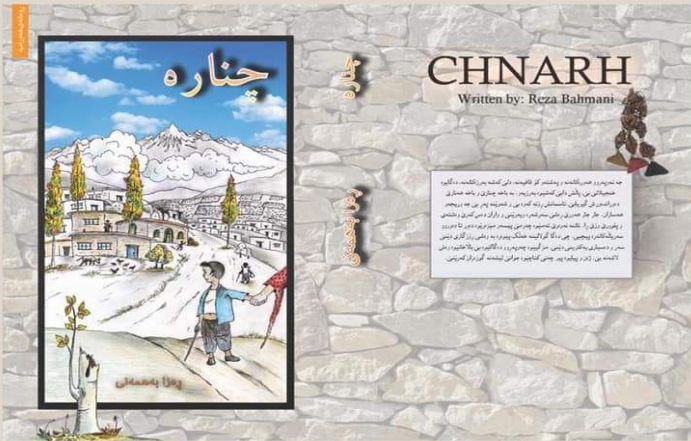

مزانپوه پهی کاروانوو ئهدهبیاتی داستانی ههورامی

(پهخنه و شیکاریو پۆمانه و "چناره" ی م. رهزا بههمهنی)

فهرشید پۆسته می

3ی تشرینی بهکهم 2021 وتار، شیوهزاری ههورامی

پۆمانه و "چناره" ی، نویسته و "پهزا بههمهنی" نه. نویسه نیشته جاو وه لاتوو سوئیدین و به تازهیی "چناره" ش چاپ کهردهن. ئی کتیبه دووهم پۆمانه و نویسه رینه. بههمهنی نزیک به دوئ سالا چپوهلی پۆمانپوهش به نامپو "سیاورپیحانه" ی چاپه کهرده و ههرپاسه، ئهدهبیاتی داستانی به برپو کوله داستانی ش جه سووشیال میدیانه وهلا کهر دینپوه. ئی وتاره به گردی گهرهکش جا جه دوئ بهشینه ئهوه وانای ئی به رههمی کهرۆ. به شوو یه کهمینه

سەروو لايەنە لاواز و نىڭگە تىڭقە كا دقان و بەشوو دووھىنە باسوو لايەنە
ئەرىنىيە كاو ئى رۆمانى كريان.

بەشوو يەكەمى

بە كورتى گەرەكما ئاماژە كەروو بە چن ھۆكارا كە درىژەو وەنايوەو ئى
رۆمانىنە ياوانىشا پەنە، ھەر ئا بايسى كە عاقىبەت واتشا بە منى وانەرى ئى
رۆمانى لاوازەنە. ئىنەم ھۆش نەشۆ كە ھۆكارىيەكەم، جە كاروو نويسەراى
تەرىنە و ھەرپاسە بەشىوہ فرە جە رۆمان و كۆلە داستانە ھەورامىيەكانە گنا
وەررو چەمى.

رۆمانەو چنارەى ملۇنە يانەو مەكتەبوو رەئالىسىمى. چوونكاى فەزاو
داستانەكى دلى چىنوو واروو كۆمەلگائىنە رۈھ مدو و كەسايەتتەيەكىش و
ژىوايشا پىوہنشا واردەن بە چىنى وارىوہ، ھەرپاسە؛ پەرژاى سەروو رەنج
و مەينەت و چەرمسەرىيەكاو چىنى وارىنى و چن ھۆكارى تەرى جە
تايبەتمەندىيەكاو مەكتەبوو رەئالىسىمىنى. ھەرپاسە، تاومى و اچمى
چنارە، رۆمانىوہ كلاسىكەى رەئالىستىنە. بۆنەو ئانەيوہ كلاسىكەنە؛ چوون
دلى كلاسسىمىنە سىروشت نە پاچۆرە كە ھەن، بەلكوو پاچۆرە كە نويسەر
حەزىش پەنە كەرۆ، نىشانە درىۆ. پەى وانەرى پەيجۆرى ھەر ئىنە وەسپىن كە
شىوہو وەسفنای زمسانى يا پايىزى چەنوو جۆروو وەسفف كەردەى
وہەرى پالو وەنگەرىنە بنىۆرە و زانو كە نويسەر درىژەو ئى وەسففىنە
وہەارەكەش لاوہ وەشتەرا. لايىوہ تەرەو يو جە بنەماكاو كلاسسىمى كە
سەرەتاو قەرپنوو وىسيوہ پەنەش زياد بى، ئەسلو وەقلين (اصل خرد)؛ يانى
فرەو ياگانە جىاو ھەسست و ئىلھامى، عەقلا كە برىار مدو و دلىو رۆمانو
چنارەينە ھەر ياگىوہ برىارىوہ گەورە درىۆ بى گومان عەقلى سەلیم پاسە
ھوكمش كەردەن. پەى نمونەى وەختىوہ دەرويش مىران (بابا و لگەى)
تەنيا مەنۆوہ و كناچەزاكەيش مسپارۆ دەسوو كەسانىوہ كە ئىنى

لۆرستانەنە. ديسان کلاسیکنە زوان ھەمیشەى رەوان و رۆشنا و ھېچ پېچ و لکئوھش نیەنە چەنە.

ھۆکاری یەكەم: جە ئەساسنە رەئالیسم ھەلمەتئوھ بى پەى مدرای وەر اوەر و رۆمانتیسیمیوھ و ھەول دئ ئانە کە حەقیقەت و واقعیتەنە ھەن بارۆشنە دئو ھونەر و ئەدەبیاتی. نويسەرى رەئالیست، کارش ئانەن ژىوای حەقیقى ئىنسانەکا بە قۆرەتوو خیالوو وئش ديسان پەى وانەرى نیشانە دوو، ھەر ئاچىوھ کە فارس واتەنى پەنەش ماچا بازنامیى یا بە ئىنگلیسى رېپرېزىنتەیشن.

بەلام نويسەر تا چە رادئوھ تاوانش بەبى دەخیل دایو زوانى رۆمانتیک و شاعیرانەى و بى زیاد ە واتەى ئى بابەتى مجۆرە دلئ رۆمانەکینە؟ بە زەینوو من، گرفتى یەكەمین دلئو "چنارە"ینە ئانەن کە نويسەر فرەویاگانە نەتاوانش پاچۆرە کەمشو و مەشوون، رۆوداوھکا پەى ئیمە گیلئووھ. وەختى بەحسو "بازنامیى" کەرمى، یانى نويسەر مەبو وئش کەرۆ حەكەم و ھەرچى چىوا و اچۆش و قەزاوھت کەرۆ سەر و ھورئىستەى و نىشتەى کەسایەتییەکا و ئا بریارى وانەر مشو رەوتوو رەواپەتەکەینە یاووشا پەنە، نويسەر وئش و اچۆشا. کەسئوھ کە داستان و رۆمان منويسو، یەكەمین و ئەسلى تەرىن کارش ئانەن "نیشانە بدو"نە ئینە کە و اچۆ! پەى نمونەى وەختى گەرەکشا حالەتئوھ تەوسسيف کەرۆ، مەبو و اچۆ: توورەن، بیتاقەتا، عاشقا، فەقیرا، نەوھشا و... مشو ئینەى نیشانە بدو. یانى فەزاکى بە جۆرئوھ پەى وانەرى بە تەسویر کیشو کە وئش حالیش بو ئینە چە حالەتئوھن. بەھمەنى دلئ "چنارە"ینە و کوتى فرە جە یاگەکاو ئى رۆمانئینە، تەنیا نامئو حالەتەکا بەرۆ یا مەسەلەن ماچۆ: دیار بى، پاسە دیارا، پاسە نیشانە دئ و... چەنى نیشانە دئ؟ چەنى دیار بى؟ ئینە مشو جە فارپایى رەنگ و رۆخساریوھ تا شیوازوو جم و جۆلوو کاراکتەرىنە وینەئو و نويسەر، بى و ئینیشا تەوسسيف کەرۆ. ئینە بو بایس کە نويسەر وئش قەزاوھت کەرۆ کە چیش قۆمئو و نازو کاراکتەرەکى رەوتى داستانى وئشا دلئ دەقەکەینە بلا وەرۆ.

تەماشەو چن نمونا کەرمى:

به جوریوه ولکلهی (یوجه که سایه تییه کاو پومانه کی) فره نزیک به ویش
زانی. / ل ۶۳ -

چا وهخته نه هه سوو نیازوو ژه نانه و په روانه ی داواو گهرمی باوشیش کهری /
ل ۶۳

حه ز کهری ویش پیسه ولکلهی بلونه دلی باوشیش / ۶۳

حله میه ی ئەداش ئیننه وه زعش خرابه بی، ئارام و قهرارش وه نه بریابی /
۲۳۳

ئهنوهر هه م جه قسه که رده ی شه نه و هه م جه سه ر و وه زعشه نه دیار بی
چه نی زینانیه کای ته ری ویشا حازر که رده ن په ی ئازادی / ۳۱۵

شه فقه ت پیاییوی پیایانه و ئینسان دوس و وهش ئیخلاق بی / ل ۲۸۰

هه ر جه ئەوه لئین دیدارنه په ییش بهرکه وت دهم و چه مه کی چیوی ته ر ماچا
و ره فتارشا چه نیش جوریوه ته ر / ل ۲۷۹

دیار بی سه رداریی پیسه و چیمه نی والیش، دلهورکی په روانه ییش بی / ل ۱۹۵
دیار بی وارانکه قال و فیژ و گه مه و زارولاش تیک دابی و لوا بیئیه
دلئیانه کاشا / ۱۹۵

وه زعه یروچی په روانه ی فره خرابه بی / ل ۲۰

پیسه زانی زیاته ر جه جارانی نزیکش که وته نه و / ل ۵۱

وهختیو ته ماشوو چه مه گهش و سیاوه کاو په روانه ی کهری، دلی دلیشه نه
هه زار داستانی ئاشقانی زیننی بیئیه. وه لیم و هروو شه رمیوی که بیش،
زوانش نه یوه گو په ی واته ییشا / ل ۶۱

گردوو لاپه له کاو چناره ی په رینی چی جوره ته وسیفا. یوچا ئەسل و ئەساسا
که ساختاروو گوزارش و راپورت، هه وال، نه قل و حیکایه ت و تاریخی جه
ساختاروو پومانی جیا که رووه، ئانه ن که نویسه ر مشوم نیشانه بدو،
وهختی کاراکته ر کاریوه که رو، حال و وه زعش داموو که رده ی کاره که یینه

گردوو ئا قسا و ئا چيوا كه جه زوانيو كه سه كاوه وينميشا تا چه راديوه
سازيا چه نوو دنياينوه واقيعي چه نوو ئا دهوران و زهmani نويسهر
ته وسيفش كه رو؟

يا:

ئايا نويسهر تاوانش به وردى ژيواي دهگايينوه جه ههوراماننه و سه رده موو
دهسه لاتوو پاله وينه و كوملگاوه دهگاوه چنارهي پيسه سه مبوليوه جه
هوراماني و ژيوايو ئا به شهرا جه زوانيوه تايهت به ويشنه و ساختاريوه
درؤسنه مجوره كه په ما غه ريب نه بو و نزيك به هست و دنياو ئيمه، پيسه
تاكي ههورامي بو؟

وه لاموو ئى سهوعالينه پنه وازا ريفرينس دهيميوه به چن بابته تا كه دليو
رؤمانوو چنارهينه ههني. چيگه نه وينمى نويسهر شيوه و رواله توو متهيره و
كاراكتيره كانه توشوو دژايه تي بيهن و جه دريژه و به خته و كه سه كانه،
برنياگينه پارادوكس وينمى، ياني ته وسيفيوه كه جه فلان كاراكته ري كريو
دماي نويسهر ويشره دش كه رووه. ته ماشه و ئى نمونا كه رمى:

يوه: "ولكله" شونه و مه رده ي په روانه ي ئه دايشره، ته نيا گنو و پاچوره كه
نويسهر گيلنوشو په ي ئيمه، بيقراري كه رو په ي ئه ديش. زاروليوه كه
نه ياوان به عه مروو حهوت ساله يي وهختي ته ماشوو دهرويش ميراني بابايش
كه رو - پاچوره كه به همه ني گيلنوه - زانو چيويوه روهش دينه! ده ي
چه ني زانو؟ نويسهر چنه ياگينه خوارا كه رووه كه ولكله فره ته ره جه سنعيش
فامش بي و ئينه ئيغراق كه رو چي مه سه لينه وهختيوه ولكله ي به را په ي
لورستاني، گيلووه و به هانه و سننوقوو جله كاو ئه دايش گيرو و ئاديچ به رو
چه نوو ويش! ئى كاره په ي زاروليوه جه ههوراماننه چه جه ويه رده نه و چه
ئيسه نه مه حالا. چوون ئا به حسه پيوهنش هه ن چه نوو مه سه ليو نوستالزي و
يهك دانه زاروله ي شش حهوت ساله كه هه لاي چه پ و پاسوو ويش
مه ژناسو چه ني تاوو ئى چيوه قورسه ي حالي بيه بو؟! ئيسه با فره ز كه رمى
گردوو ئينه ي درؤسا و ئى زاروله فامش فره ته ره جه سنعيش بي. به لام پا
جوره كه نويسهر به حس كه رو، ئى زاروله دما ته ره كه گوره بو و ناميش
فاريو به فره هاد، لايكه م ته نيا په ي يه كجاريچ مه په رسو ئه ري كو نه ئه دام؟!!

دمايېچ وهختيويه گوره بۆ و بۆ به دوکتر و ژهني مارۆ، که سيويه تهر ماچۆش په نه که تو کيني و چکۆوه ئاماني! دهی که سيويه که به زاوله يی ئاننه فامش بۆ - پا شيويه که نویسه ر ماچۆ- مه حالا چيوي پی قورسيشه هوش بشۆوه که ئەداس مهردينه و جه ئەسلنه خه لکوو ههورامانين!

دوئ: ئەنوه ر هاساويانه و په روانهين و ساله هاي سالا عاشقوو په روانهين. په روانه شوو که رۆ و شووه که ش جه ته سادفيوه نه مرۆ و ولگله هه تيم گنۆ. دماو چن سالا ئەنوه ر و په روانه کهين و بهين مه رزناره و شوونوو ماويويه ر عاقيبته ياوا به ههنگه ري و زه ماوننه که را. نویسه ر دايمه به حسوو وه شه ويسي ئەنوه ري په ي ولگله ي که رۆ. ماچۆ فهرقش نه بي چهنوو زارۆله و ويش په يش و ريك پيسه تاتيويه نازش کيشي و ئی ده ورش ره.

سه ره راو نارهبازيه تي هه ليمه ي (ئەداو ئەنوه ري) ئی وه شه ويسيه دريژده ش هه ن و په روانيچ به بيه يو ئەنوه ري هيج وهخت هه ست پانه ي مه که رۆ ولگله بي تاته ن. وهختي په روانه دوه گيانه نه به زارۆله و ئەنوه ريويه، ئەنوه ر به ده سوورژيموو پاله وي گيريۆ و که راش زيننان. جه دريژده نه وهختيويه په روانه سه روو له مموو زارۆله و ئەنوه ريويه ويش و زارۆله که ش مرا، ئەنوه ر جه زيننانه به ژنيه ي ئی خه به ري شيت بۆ و ته نانه ت ماويويه به راش شيتخانه و زينناني. سالانيويه فره ويه رۆ و ئەنوه ر چن زينناني فاريشو و سه رداري براش جار به جار سه ره ش مدۆ وه نه و ملۆ مه لاقاتش. هه ر سه ردارا که هه والوو کوچي دماينوو په روانيش مدۆ په نه. نویسه ر هه ميشه ي ماچۆ ئەنوه ر شه وه کاو زيننانينه هوشوو ويه رده ي که رۆوه. هوشوو وه شه ويسه کيش که په رواني بۆ. هوشوو ولگله ي. هوشوو چناره ي و دنياو ئا رواشه. به لام: وهختي ئەنوه ر زيننانه مزيوره و ملۆوه په ي چناره ي، دماو ئانه ي ملۆوه يانه و سه رداي زياره توو په روانه ي که رۆ، ته نانه ت په ي يه کجاريچ مه په رسۆ ئه ري کۆن ولگله؟ ئەگه ر په روانه مه ردينه ئه ي ولگله کۆن؟ که سيويه که دايم نویسه ر به حسوو هه ست و نه ستوو ئەنوه ري که رۆ په ي ئا زارۆله ي و پيسه کوروو ويش زانووش و ئيسه يچ چوون په روانه مه ردينه، پيسه ته نيا يادگاروو په روانه ي مشۆم وه شه ويسيه که ش ئاننه تهر زياد بيه بۆ، په ي چيشي خه به رش مه په رسۆ و مه واچۆ چيشش سه ر ئەمان؟!

چى بەشوو رۆمانەكىنە پەرساى ئەنوەرى پەى و لگەى و گىلاى شۆنیشره ئشىى نۆقتە عەتفى دووهمىن بىى پەىرۆمانەو چنارەى. بەلام ئىنە و لگەن كە دما تەر مئوھ پەى دەگاو چنارەى و ئەنوەرى وىنۆوھ. پاچۆرە كە نويسەر ماچۆ، وانەرىاوۆ پانەى: ئەگەر و لگە نەلئوھ پەى چنارەى شۆنوو ئا گرد سالارە، ئەنوەر تا ئاخروو عەمرىچش خەبەرئوھ و لگەى نەپەرسى و پەىجۆرش نەبى.

خەساروو ئى بەشى ئانەن كە كاراكتەرەروو رۆمانى پەى وانەرى تووشوو دژاىەتى بۆ و عاقىبەت بايس بۆ وانەر نەتاوۆ وئش بنئۆرە(ھم ذات پندارى) ياگئو كەسەكا.

پەرى: گردوو كاراكتەرەكاو رۆمانوو چنارەى بە ھەورامى قسى نەمەكەرا، ئۆستۆوار مەحمودى و بەتوول خانمەى ژەنىش جە ئەسلنە خەلگوو لۆرستانىنى و بۆنەو خزمەتوو ئۆستوار مەحمودىوھ سالانىوھن چنارەنە ژىوا. ئى دوھ كەسە پاچۆرە كە بەھمەنى ماچۆ: "بە تەمامى ھەورامى ياوئىنئە وەلئىم وەختئو قسى كەرىنى، نىمە بە ھەورامى و نىمە بە لۆرى تاوئى خەلكى جە قسەكاشانە بىاوانانە" (ل ۱۶). بەلام وەختى نويسەر دىالۆگەكاشا مارۆنە رۆمانە، فرە رىك و پىك و بە ھەورامىئوھ رەسەن و پاراو قسى كەرا چەنوو خۆلكى. يانى گردوو دىالۆگوو ئى دوھ كەسەىنە بە درىژاىى رۆمانەكى ھەر پەى دەرمانىيەك دانە واتى لۆرپە نەمەوئىمى ئىمە. وەختى خۆلكوو چنارەى ملا تاران، وەختى ئەنوەر ئىنا زىنناننەو چەنوو ھەم بەندەكاش قسى كەرۆ، وەختى لۆكەئىشونوو رۆمانى فارىوۆھ پەى لۆرستانى، تارانى، خۆراسانى، گرد بە ھەورامى قسى كەرا. تا ياگئوھ كە نويسەر جە زوانى ئادىشاوھ قسى كەرۆ تاومى و اچمى كئشەش نىا، چوون پاوى، گردىنا. وەلى وەختى قسىو ئادىشا و زوانىشا و وىر و رایشا مارۆنە دلى رۆمانى مشۆم ئى زوانە فرەقش بۆ و ئىنەى نىشانە بدۆ كە بە زوانى ھەورامى عال نەمتاوا قسى كەرا. تەنانەت چنە جارى كە كەسەكى نامى كيانا پەى ھەنترىنى ھەر بە ھەورامى كياناش. تاوو و اچوو ئىنەو نووكە چەئوھ نويسەر نىشانەش نەدئىنە كە خۆلكوو چنارەى پاو ئانەى فرەش سەوادئوھ چانەش نىا - بە تايبەت وەنايوھو نويستەى بە زوانى فارسى - رىك گئۆ فرەياگئىنە نەزانا

قسى كەرايا ھۆشششا بشۆوھيا نەتاوا كەسى وھرانوھرى بە عالیاوانانە مەرامیشا.

يا نويسەر ماچۆ ئەنوھر سەھوادىۆھ چانەش نەبى وھلى وھختى كەراش زىنان، بى كىشە و گرفت پەفېقەكاش حالى كەرو! پاسە ديارا ھەم ئەوى گرد عال ھەورامى زانا، ھەم ئىد بى عەيب فارسى قسى كەرو! ديسان شۆنەو ماوئوھرە ئەنوھر گنۆنە سىياسەت و وھروو چەماشپۆشن بۆو و بە قسىو نويسەرى، فرە ئاگادار بۆو. ديارا ئەنوھر بە رېك و پىكى دۆخەو ژاندارم و مەعموورەكاو زىنانى و پىلانى خرابىشا مژناسۆ و ئى گرد بەلاو مسىبەتە ئاردەنشا ملشرە بايس بۆ متمانەى خاسش نەبۆ پەنەشا، وھلى وھختىوھ ساتوو ئازاد بىەيشنە وھرەقئوھ منيا وھروو دەمىش، عال، بى ئانەبىاس چانەى كرىۆ كە ئايا ئەنوھر زانو چىش نويسيان؟، ئەگەر قەرارا ياگئوھ واژۆ كەرو چى مشۆم كەروش؟ و كۆمەئوھ پەرسى تەرى چى بەينە مئى وھرو پەى وانەرى كە چىيەكياگئو ئى رۆمانىنە ھىچ گرفتئوھ جە حالى بىەيو كەسە فارس و لۆر و ھەورامىيەكا نمى وھرو؟! يا ديسان وھختىوھ سەردار براو ئەنوھرى و ھەلىمەى ئەداس ملا پەى زىنانى پەى مەلاقائىش و ئى دوھ چەنو و نگابانەكا ھەر ھەورامى قسى كەرا و دىالۆگەكئىشا ھەر بە ھەورامىيىنى و ھىچ كئىشئوھشا نيا جە حالى كەردەى ھەنگەرىنە.

ھۆكارى يەرەم:

وھلىنە واتم كرىۆ واچمى رۆمانەو چنارەى رۆمانئوھ كلاسېكەى پەئالىستىنە. پەخنەگرەكى ماچا وھختىوھ رۆمانە كلاسېكە بۆ، نويسەر دوئى چىوئى مشۆ فرە بە وردى وھروو چەمىشۆ با؛

يۆ: زوانئوھ رەوان و رۆششش بۆ و جە كەمتەرىن واتى، پەى ياوانى فرەتەرىن ماناى ئىستىفادە كەرو. بەلام دلىو ئى رۆمانىنە برىو ياگئىنە تووشو زىادە واتئوى موتلەقى بىمى و ئىنەىچ وانەرى مانئو. پەى نمونەى وھختى لۆكەيشن فارپۆوھ پەى لۆرستانى بن و بنچىنەو بنەمالەو ئۆستۆوار مەھمودى تەوزىچ درىۆ و نامى فرە كەسى برىۆ، جە حالئوھنە فرەو ئى كەسايەتيا بە ھىچ جۆرىو دەخلى نىەنى چا پووداوه سەرەكئىيەنە كە وانەر ماتلشارپوھ بدۆ. ھەرىپاسە وھختى ملا پەى خوراسانى شۆنوو والە تاتەبىيەكئو

فهراڊيره. سینهماکارهکی ماچا وهخته کاریو دلی فیلمینه نووکوو کارډیوه نیشانه دریو، مهحالا که ئی کارډی، یاگیوهو ئی فیلمینه مشو کاریگه ریش بو و بهش به حالو ویش چیویوه فارو. جه رومانه یچنه حهکیهت هر پاسهن. جه هرچیوی که نه تاوو جه دوخهکی چیوی فارو، نمبو باس کریو و نویسه سهرش بلو. به لام به داخوه به شیوه جه تهوسیف و تهوزیحه کاو ئی رومان، چه وچمی کلاسیکه نه چه چیوی تهر و مهکته بیوه تهر، زیادهی موتلهقا؛ یانی نه گهر هه زفش که رمی دلیور رومانه کینه هیچر ووداویوه گرنه نمی وهرو.

دوی: گردچیو مشو نزیک به واقعیهتی بو (حقیقت نمایی)؛

چینگه نه رهفتاروو که سهکا بریویاگینه دورا جه واقعیهتی و نویسه هر هول مدو دهقه کهی روماننیک تهر یا تراژیک تهر که روه، به هر شیوازیوه که بیهن. پهی نمونهی دهرویش میران شوونو مهرگوو پهروانهیره ته نیا گنو و هر ویش مه نووه. مه تی زیوای ژهنیچش سالانیوهن فهوتش که ردهن. دهرویش میران هیماو دینداریوهن جه هوراماننه و ئیمه یچ خاس زانمی دیندارهکی و به تایبهت ئانی که سنعه شا ئینا سهرو، ئاسان تهر چه نوو قسمهت و تهقدیری دهس و په نجه شل که را و سهله مناش به ویشا و قبولش که را. ئیسه نه گهریچ قسمه ته که چیوی پیسه مهرگی بو. سه ره راو ئینهی ئی جوره که سی چوون دنیا دیدِه و به نه زمونینی هه میسهی به نه رکوو ویشا زانا دلوهشی و سهروهشی وردیتهر جه ویشا بداوه. به لام وهختی ملا سهروو تهرموو دهرویش میرانی که جه یانه که شنه مهردهن، وینا سه ریوشیوهو پهروانهیش دان ملوو چه ماشره. ئیسه پهنگا گره و ابو ملشره و داخه کیپهیش تازی بیی بووه. وهلی نه گهریچ فهرز که رمی ئینه دروسا و پاسیشریکش می، دور جه واقعیهتین، یا ئینه که نویسه نه تاوانش به زوانیوه تایبهت پا رووداوی، بابه ته کهی نزیک به واقعیهتی که روه پهی ئیمه.

بەشوو دووھمی

پەي ئانەي كە زانمى رۆمانەو چنارەي چى رۆمانىئوھ خاسەنە پەي ئىسەو
ھەورامانى، تاومى ئاماژە كەرمى پى خالا:

يۇ: رەخنە ماچۇ بە ئىمە، بەرھەمى ئەدەبى زەمانىئوھ تاوۇ كارىگەرەش بۇ
سەروو وانەريرە كە ئا بەرھەمە ئەزمون و تەجرەبە كرىابۇ. ئەگەر سەرنجە
دەيمى، عالترين بەرھەمەكاو ئەدەبىياتى جەھانى، پەوچى عالينى كە ئەزمون
كرينى و نويسەر - بە مەنەي گرىدنىو- جە ئەزمونو وئىش پەي خەلق
كەردەي ئى دەقى بەھرەش بەردەن. بى گومان رۆمانەو چنارەي پەوچى
تاوانش جە ماويوھ كەمنە سەرنجەو عەشرەتو رۆمان و ئەدەبىيات دۇسا
كىشۇ پەيلاو وئىش، چوون جە ساتەوختىئوھ نەفرە دوورنە، ئى رۆمانى بە
گردو بەشەكاشۇ تەجرەبە كرىنە.

دوئ: رەوتو ئەدەبىياتى سەردەم و مودىرنى ھەورامى سالانىئوھ كەما كە
دەسش پەنە كەردەن. سىرووس شەمىسا ماچۇ پەي ترازىاي جە ھەر
رەوتىئوھ ئەدەبى و ھەر سەبكىئوھ، ھاندەرئوھ كۆمەلايەتى - سىياسى كە
سەيەش و سىتئىئوھ سەروو ژىواي و نۆعوو وىر كەردەيوھو بەشەرەكارە،
لازما. ئىمە وىنمى چى چوار پەنج قەرنە دماينەنە وەختى رۇوداويئوھ
سىياسى، يا شۆرشيئوھ فىكرى رۇە مدو، ئەدەبىياتىچ شۆنوو ماويوھرە وئىش
قونچنۇ چەنوو دۇخەي تازى و چەنىش رۇ بە رۇ مى وەرۇ. تەنانەت
وەختىئوھ جە پارىسنە كووجىەكى و شەقامەكى رەنگىئوھ تەر وىنا وئىشاوھ و
رۋالەتئوھ ئارۋيانەشا مديو پەنە، ھەر ئىنە جە شىعەرەنە و تىم و مۆتىقە
ئەدەبىيەكانە رەنگ مدوھ. ئاشكران كە چى پەنجا سالە دماينەنە، رۇوداوي
فرى رۇەشا دىنە جە كۆمەلگاو ھەورامانىنە؛ فىكرى، رۆشنوئىرى، ئەدەبى،
كۆمەلايەتى، ئامايو تەكنۆلۇژى و... ئىنى باعيس با ژىوايو ئىمە ئاسمان و
زەمىن فەرقش بۇ چەنوو ئا ژىوايە كە رۆمانو چنارەي نىشانو ئىمەش
مدو؛ يانى ژىوايوھ جە ھەورامانىنە نزيك بە شەس حەفتا ساللا چىئوھلى. ئىسە
ئى ھاندەرە كە گردو بابەتەكانە وىنيەيو، سەرەش كەردەننە ئەدەبىياتى

هه ورامی و رۆمان نویستهیچ هه لای غه ریب مرمانۆ چی فه زانه، په وچی په نه وازا وانهر پالپه شتی که رۆ جه به ره مه میوه که به نه سر نویسان و خه ریکا جیا وازی و رچه مارای مرمانۆ و هرا و هروو هه زار سالی ئه ده بیاتی هه ورامیوه که شیعره نه.

یه ری: رۆمانه و چناره ی که یلاوه نه جه زوانیوه پاراو و ره وانی هه ورامی. نویسه ر به زه ریفته رین شیوه ستاتیکا ییوه که چی زوانه هه ن و وینمیش، گیلنانشۆ په ی نه سر ییوه هه ورامیانه ی که چناره نه هه ن. ئینه ورد وینییوه ریک و پیکش گه ره کا به تایبه ت په ی نویسه ری که چنه سالی ن دورا جه هه ورامانی و تاوانش پی جو ره عالته ر جه که سیوه که ئینا هه ورامان، سه ر و بن و ئی زوانی که پیچ و پلۆچیش، ساده یی، ئیستیفا ده که رده ی جه مه سه له کا، ئیستیفا ده جه زوانی بازاری و... گیرۆوه، دلج رۆمانه کینه نیشانه و ئیمه ش بدۆ.

چوار: باختین ماچۆ: رۆمانه قوناغیوه جه تاریخو ئروپای په ی ئیمه گیلنۆوه. رومانه ئروپانه سه رش هوردا و گردو و رۆمانه عالیه کاو ئروپای به جو ری جه جو ره کا ره وایه توو تاریخیوه جه کومه لگا و ئروپای نی په ی ئیمه. ئه گه ر وردته ر ته ماش که رمی، گردو و رۆمانه عالیه کاو دنی، هه روه لاتیه که ویرش په نه که رمیوه، ئادیچ خه ریکینی جه قالبو به ره مه میوه ئه ده بینه، تاریخیوه په ی ئیمه ره وایه ت که را. چناره یچ چی قاعیده ی جیا نیا. به همه نی تاوانش چی رۆمانینه به شیوه جه تاریخو هه ورامانی، ته نانه ت عالته ر جه تاریخ نویسه کا په ی ئیمه گیلنۆوه. نۆعوو هورئیس ته ی و نیشه ی ره و خو لکی، دینشا، ئه خلاقشا، جل و به رگ و فه ره نگ و که له پوور و که لتوورشا، موسیقیشا و...، ئا چیوانی که فره و وه ختا تاریخیچ پیسه و رۆمان نویسیوه پی وردی به حسشا مه که رۆ په ی وانهری.

په نچ: وهختی نویسه ر دیالۆگ مجۆره و په ی نمونه ی پیاییوه و ژه نیوه منیۆره و هرا و هروو هه نترینیوه، جو روو قسه که رده ی ئی دوه که سه ی مشۆ فره فرقه ش بۆ و چناره نه ریک پاسه ن. به تایبه ت وهختیه زوان مدریۆ ده سوو ژه ناوه. به همه نی په ی دوی که سایه تیا جه ژه نا، مه سه له ن په روانه و چه لیمه ی هه سه روه ش، دوی نۆعی قسه که رده یی به ته مامی جیا جه یۆی

مجۆره. پهی نمونهی دیالوگه‌کاو هه‌لیمه‌ی لیپاو لیپینی چا تان و ته‌شه‌ری که هه‌سروپوه هه‌میشه‌ی کیشۆشا دلچ چه‌ماو ئا وه‌یویشره که گه‌ره‌که‌ش نیه‌نه. تاوو واچوو که‌سایه‌تیو هه‌لیمه‌ی عالته‌رین که‌سایه‌تین که نویسه‌ر که‌سایه‌ت سازی(شخصیت پردازی) [ئه‌لبه‌ت واته‌و که‌سایه‌ت سازی یاگیوه نه‌دینه‌م و مه‌زانوو تا چه رادیوه تاوو مه‌عناو شخصیت پردازی یاونو]ش په‌ی که‌رده‌ن. قسه‌کی ویش و وه‌سفه‌کیو نویسه‌ری په‌روو پۆسوو هه‌لیمه‌ینی. ئی بابته‌ه‌ نمایان که‌رده‌ی تاکی هه‌ورامین پیسه‌و ژهن و پیای جه‌ دۆخه‌ جیا‌جیا‌کانه. ده‌رویش میران وه‌ختی په‌روانه‌ زاوله‌ش بۆ، مه‌لۆنه ئوتاقه‌کی چوون په‌ی پیای وه‌ش نه‌بییه‌ن باسی ژهنانه‌ه‌ ده‌خاله‌ت که‌رۆ و ئادیچ جبه‌رۆ نیشه‌ته‌نره و دۆعاش په‌ی که‌رۆ سه‌روو مازلۆخه‌که‌یوه، تاکوو زاوله‌که‌شا به‌ سلامه‌ت پیندا بۆ.

شش: دیارا گردوو کۆمه‌لگا‌کاو دنیا‌ینه‌ خۆلکی جیا‌واز جه‌ نوعوو ویرکه‌رده‌یوه و ئه‌خلاق و ره‌فتاری هه‌ن.

رۆمانه‌و چناره‌ی ماچۆ به‌ ئیمه‌ ویه‌رده‌نه هه‌رچن هه‌ورامان خۆلکیوه دیندارش بیه‌ن، وه‌لی برپۆ که‌سه‌ی چه‌نوو ئانه‌ی که دیندارینی، هیچ وه‌خت ملشا په‌ی عورف و عاده‌تو باوه‌ری عامیانه‌ی خۆلکی که‌ج نه‌که‌رده‌ن و ده‌س به‌ سینه‌ پیسه‌و وه‌لینه‌کا و بی مه‌بالات وه‌راوه‌روو دیارده‌ تازه‌کاوه نه‌مردینی و نه‌بیینی. په‌ی نمونه‌ی ویه‌رده‌نه باورپوه پیا سالارانه‌ حاکم بیه‌ن وه‌ره‌ورزنه‌ و هه‌ورامانیچه‌؛ هه‌میشه‌ی ژهنی و مافوو ژهنیشا وستهن په‌شتوو گو‌شا و بایه‌خوو پیای و کورپی فره‌ته‌ر بیه‌ن جه‌ کناچی. ده‌رویش میران که‌سه‌یوه پیرا و دیندارا وه‌لی هیچ فره‌قیوه مه‌وزۆ به‌ینوو په‌روانه‌ی کناچیش چه‌نوو کورپوه. گردوو نینگه‌تیه‌کاو ژیاویو په‌روانه‌ینه‌ یه‌که‌مه‌ین و عالته‌رین پالپه‌شتا په‌ی په‌روانه‌ی. یا مه‌للا ئوسمان که مه‌للان و مه‌للا‌یچ فره‌ وه‌ختا ویش دوور دارۆوه جه‌ خۆلکی و پله‌کانیوه به‌رزۆ ته‌ماشوو خۆلکی عه‌وامی(به‌ قستیو ویشا) که‌رۆ. به‌لام مه‌لا ئوسمان چه‌نوو وه‌شیه‌کاو خۆلکی وه‌شحالا و چه‌نوو ره‌نج و ده‌رده‌کاشا نه‌وه‌شا.

هه‌وت: هه‌ورامانی به‌ جواغرافیای تایبه‌ت به‌ ویش و کۆیسانی بیه‌یش و شاخ و قوله‌ فراوانه‌کاش و مووسیقی و زوان و خۆلکی عالیش و فره‌ه‌نگی

کۆن و پەسەنیش مژناسمى. گەرەکما واچوو؛ بەهمەنى فرە عال تەوسیفەکاش کەرۆ و پەى کەسىۆه کە هەورامانى نەژناسۆو نەدیەبۆش، بە زەریفى تاوۆ بە جە راو ئا تەوسىفاوہ هەورامانىۆه خىالوو ویشنە موجهسەم کەرۆ پە ویش. چەنى وەختى من ئاناکارنينا وەنووه، بە زەریفى تاوو زمسان و نووعو ميمانيهکاو خوڵکوو پووسىهى مەژگوو ویمنە بەتەسویر کیشوو، یا وەختى سمفونى مردگان وەنووه تاوو زۆر و قینە، جە بنەمالیۆه نە کە کەسىۆه پۆشنویر دلشەنە هورمیزۆوہ خیال کەرۆو لاو ویمۆ، ریک ئەپاسەبچ وانەرپۆه کە هەورامى نەبۆ، بى کیشە و گرفت تاوۆ هەورامانى بژناسۆ بە ویش و دەگاکاش و پەفتاروو خوڵكى پيسەو فەرہەنگیۆه جياوازی موجهسەم بۆ لاشۆ. هەمتەر قول دەرک پا رەنجا کەرۆ کە تاکی هەورامى جە ویەردەنە تووششا بیەن و زانو بەشیۆه چا رەنجا جە نووعو ویشانە جياوازینى.

هەشت: وەختى تارىخوو وەلاتەکا وەنمیۆه، وینمى پەى فارپای ئەندیشە و فکروو نیشتەجاکاو ئا وەلاتى، پووداوہ جوړاو جوړهکى کارىگەرى فرەشا هەن. پەى نمونەى وەختیۆه شوړشىۆه فیکرى کریۆ و مەملەکەتیۆه جە قوناغوو کۆیلەتینە یاڤۆ بە ئازادى، یا وەختیۆه جە سالوو ۱۹۶۸ى جە پاريسنه، وانيارهکى مینینه شەقام و داواکاروو برپۆه جە ئال و گۆرە کۆمەلایەتى و فەرہەنگیەکانى. یۆتەر چا چیاو کە فکر و ویر و راو چننە سالەو خوڵكى تووشوو چەلینجى کەرۆ، کارەستا. کریۆ واچمى کارەساتە سروشتیەکى و سیاسىەکى فرەتەرین بەششا چى بەیننە هەن. ئینەبچ باعيسوو ئانەین وردە وردە نەسلۆه تازە جە شتياوۆه تەر جە ئینسانەکا کە جوړى تەر و سەردەمیانە تەر ویر کەر اوہ، دلۆ ئا کۆمەلگاینە پیدای با. دلۆ پۆمانوو چنارەینە، وەختیۆه جەنگ و ئاوارەبى و فەقیرى دەس پەنە کەرۆ، وەختى کەسىۆه بى گونا و گرفتارە پيسەو پەروانەى چەنوو زاوڵەکەیش مروۆ، خوڵكى ئاسایى یەواش یەواش شکە کەرۆ جە برى بابەتا. گومان کەرۆ چا چیاو کە وەلتەر برۆای پتەوش بیەن پەنەشا. ئیتر سەر وو مەر قەدوو پیرى پيسەو سالانى ویەردەى پا پۆنەقە مەمەنۆ. نويسەر ئینەى بە زەریفى بە تەسویر کیشۆ کە ئالایەکیۆ سەر وو پیرى کۆنى بییبینى و خوڵک ئیتر پيسەو چاوەلى پەروى تازى نەکەرى دارەکاشرە و گوممەزى و

نەردەكاو دەوروو پیریرە. ئینە چیوئ ئاسایی نیا و بە راحەتی روە مەدۆ. بەهمەنی چن نمونئ عالی چی ئال و گۆرئ نیشانوو ئیمە مدۆ؛ دلئو ئا گرده خۆلکەینە یەک تیپی شەخسیەتی سابت مەوینمی، هەمیشەیی کەسیۆه یا کارەساتیۆه هەن کە گەرەکشیا رچەو وەلووو ویش مارۆ و ئا باورە کە وەلوو ویشنە بیەن نەفیەش کەرۆو. ئینە کریۆ بە شیۆیۆه راستەوخۆ و مستەقیم بۆ و روهو ئاگاداریوه، پیسەو ئەنوهەری کە زیننانۆ میۆه و چیوی تازە مسان و فیڕ بیەن، یا بە شیۆیۆه ناراستەوخۆ و غەیرە مستەقیم، پیسەو ئا کاتی کە سراحیه دیر یاوۆ ئەسپەرەدە کەرەدی پەروانەیرە و پیاکی نمازا ئا ژەنی بی سەرۆو زیارەتی، وەلی چا وەختنە کورپۆه هورمیژۆوه و بە تننی وەرۆو ئینەیی گیرۆ و مەللاً نوتقی، جە چن دەبیقیئە، پیرە پیاپەکا رازی کەرۆ کە ئی ژەنی فەرقتیۆهش نیا چەنوو ئیمە و حەقوو ویشا کە پەیی دمایین جاری خوداحافیزی کەرۆ جە رەفیقەکیش.

رۆمانەو چنارەیی بەش بە حالوو ویش بەشیۆه فرە چا رچە مارایشنە پەیی ئیمە رەوایەت کەرەدەنۆ.

نۆ: نویسەر دلئو چنارەینە بە زەریفی و ریک و پیکی ژیوايو تاکی هەورامی جە ویەردەنە رەوایەت کەرۆ پەیی وانەری. حاشاش مەکریۆ چەنە کە هەمیشەیی ژیواي هەورامییهکا دلئ گردوو کوردستانینە فرە جیاواز بیەن. جیاوازییە کەش ئینا چانە هەورامییهکی شۆرەتشا بیەن بە دەس رەنگینی و ئازایی و پانەیی کە موحتاجوو هیچ کەسی نەبیئنی. هەرچیوشا گەرەک بیەبۆ، ئەگەر دنیاچشا دیۆ پۆهور ویشا وەششا کەرەدن. یۆ جە رەنجەکاو تاکی هەورامی ویەردەنە، کەم دەسی بیەن و سیستەم بۆنەو پەراویز کەوتەیی هەورامانیوه هیچ وەخت پاچۆرە کە مشۆ و مەبۆ-ن نەپەرسانشۆ پەیی ئی مەحالی. ئی خالی هەر ئیسەهیچ تاومی بە ئاشکراییی وینمی. هەورامییهکی هەمیشەیی ئەهلوو قەناعەتیۆه بی وینەیی بیئنی و بۆنەو ئانەییۆه کە جوغرافیواو هەورامانی نزیکوو سنوورەکان، دایمە یۆ چا رەنجە هەمیشەییاشا دیاردەو کۆلبەری بیەن و ئینەهیچ چنارەنە دلئو ژیواي کە سایەتیۆه نە پیسەو ئەنوهەری یا سابیری وینەییۆ. هەورامییهکی هەر ئیننە کە تیکی نانە وشکە ویرەگا سەرۆو سفرەکەیشاوه بۆ، قەناعەتشا پەنە کەرەدن و هەر بە ملک و باخیۆه

كەم و كاسبىيۆه كە نازۆ مرا، رازىي و قانىعى بىنى. سەرەراو ئىنىشا، دلىو وىشانە ھەمىشە پىشتىوانو ھەنترىنى بىنى و تا ھەم زوان و ھەم دەگايىو ھەمىشە قۇمىابۇش ۋەنە، ئانە ئىتر گىرۇو دەگاي قۇمىانىش ۋەنە و بە ھەمىشە ھەمبارىنى و بە ۋەشحاللىش رازىي و سەرۋەشى.

دە: خالىۆه فرە گرىنگە كە نوىسەر جە مەيرە و ئىجرا كەردەيشنە سەر كەوتە بىەن و داستان و رۇمانە كاشنە و بە تايبەت رۇمانە و چنارەينە بە ھەرەش چەنە گىرۇ، تىكنىكوو تەعلىقن. ئى تىنىكە ھەول مەدۇ وانەرى عادەت بدۇ بە رۇمانەكى و فزۋول بۇ كە ئى كەسايەتئى چىششا سەر مى و زەوق و ھەزەش پەى ياواينە جە چارەنوىسوو رۇمانەكى، ھانىش بدۇ فرەتەر پەيجۆر بۇ و تا ملۇ ۋەرۇ، عاشقانەتەر ۋەنۇشۇ. نوىسەر پەى ئى تىكنىكى تاوۇ چا رۇوداوا بە ھەرە بەرۇ كە وانەر چەمەرايىشا مەكەرۇ و ماتلشا نىا. رەنگا نوقتە ھەتفوو ئى رۇمانى مەرگۋو پەرۋانەى بۇ. نوىسەر جۆرئۆه پەرۋانەى بە ھەس كەرۇ و كەسايەتئىو ئى ژەنىشە مەنەرە، وانەر گىرۇو سەرەنجىش و زۇ سەرۋو پەرۋانەى، ۋەلى ۋەختى رۇمان نوىس كوشۇش، توشوو چلاكانىشەرە كەرۇ. بە ھەمەنى لكى فرى و زۇنە داستانەكى و وانەرى يەواش يەواش مەجبور كەرۇ بزائۇ لاپەلى تەر و فەسلىۆه تەر چىش پو ھەمە. من ئە جۇم رەزا بە ھەمەنى ھەرچەن بە شەكاي تەرۋو كارەكاشنە لاوازى وىنىەيۇ، ئى تىكنىكوو تەعلىقى ۋەش ۋەشى قەرەبووش كەرۇو پەيش و ئى كىشايە و ئارەدى و بەردەى وانەرى چەنوو ئا زوانى و ژەنايش دلەراسىو دىرەكانە پىسەو ھەلىزىۆه، كارىۆه كەرۇ وانەر موعدادوو ئى رۇمانى بۇ و جە گىرۇچىش بىنۆو ھەمە، پەى تەمامنايش و پەى ئانەى زائۇ عاقىبەت چىش مى ملوو ئى ژىوارە و ئى دۇخىرە.

دما قسە:

با ددان بنىەو پىنەيرە رەزا بە ھەمەنى دلىورۇمانەو " چنارە" ىنە سەرەراو گىرۇو لاوازىە كاشۇ، جە تىكنىكوو " تعلق" ى بە ۋەش تەرىن شىۆه ئىستىفادە كەرۇ. سات بە سات مانا و زۆو ھەمە و وانەرى مەجبور كەرۇ بە زووتەرىن ۋەخت كارەكەى تەمامنۇ تا زائۇ چىش قۇمىو و عاقىبەتوو ئى

حهكیه تی چیشا. هه رپاسه ئی خالی جه رۆمانه و "سیاورپیحانه"ینه فره ئینا و هروو چه میوه.

هه رچی بۆ، "چناره" ره وایه توو رهنجیوهن جه کۆمه لگاوه ورامانینه و وه نه م مه علووما نویسه ریچ ئانه که تاوانش و پهیش کریان جه گیلنا یوه و ئیره وایه تینه در یغش نه که ردهن. هه رپاسه ئی به ره مه و نویسه ته ی ئی جۆره رۆمانا په ی کۆمه لگاوه ئارۆ و هه ورامانی لازمینئ و بهش به حالوو ویشا تاوا کاریگه ری عالشا بۆ سه روو فه زاو ئه ده بیو هه ورامانیوه.

دیسان ده سه وه شی و مه باره ک بایی ماچوو به نویسه ری وه شه ویسی و ئاوات وازوو قه له مش نه بریۆ و به ره مه ی عالته ری و هه نمیوه چه نه ش.